

Restoration and Preservation of the Identity of Historical Cultural Landscape

Aija Ziemeļniece, *Latvia University of Agriculture*

ABSTRACT. The flair of scale as well as proportion determines the attitude to local or regional expressions in art and architecture. We may conclude that the dehumanization of the urbanized environment has happened. An exaggerated scale and proportions destroy the historical spacial context of the building of the estates and their landscape. Little by little the national identity and intimacy of Latvian rural landscape having an essential role for attaching the tourism infrastructure to rural cultural landscape has been lost.

KEYWORDS: Cultural historical landscape, restorations, context, sight lines, landscape space of estate parks.

The cultural historical landscape of Latvian countryside as the part of national identity is the link with the past which provides the transferring the intellectual values from one generation to the next one.

The taste in both - the scale and proportion defines a person's attitude to the local or regional expressions in art and architecture. It is necessary to conclude that the dehumanization of the urbanized environment has taken place. It has appeared by transferring the industrial building forms and methods usually used in the formation of urban building environment and characteristic to of the use of large scale forms in the production zones. The transference of an unfamiliar scale and proportion to the protection area of rural cultural landscape, of foreign scale and proportions in the protection zones reduces the expressiveness and special context of the historical landscape. Gradually the historical Latvian countryside space of landscape having its characteristic national identity. Step to step the historical rural cultural landscape of Latvia loses its characteristic national identity and intimacy playing an essential role in the tourism infrastructure in the rural cultural historical landscape.

Under the influence of the transformation processes almost all cultural historical objects of Zemgale region have lost their historically functional meaning. As an example of a significant construction size lost with the agricultural intensification could serve the old windmills which were found in a great number in the territories of the fertile plain. For example on the road to Pilsrundale along the Kulpju estate 12 windmills or on the average 1 windmill on 3 km² were on approximately 35 km². In this area 13 pubs, 11 estates, 5 graveyards and a church were built.

Because of the spring floods and ice blocks along the left bank of the river Lielupe the old historical road to Bauska city has gone. In order to build an estate the steepest places on the river banks were chosen. For example, the estates of Tetelminde and Dandale standing opposite each other- on the slopes with the elevation mark of 7.0 m; where as the estate of Stalgene has the elevation mark of 5.0m so the floodwaters and the ice blocks reaching the park have brocket off a lot of trees.

Because of the flood waters a great part of the wooden house hold buildings and the windmills were destroyed too. The windmills of the estate have perished too made as wood construction. You could move the windmill only with the help of 10 or more men holding huge logs against the wind which used to be really strong near the river.

In the space of Pilsrundale road from Franksesava (baron fon Franck) estate to Kulpju estate (rented) – 5 windmills the arms of which were seen from afar in the plain landscape were in 6 km span of road. As great vertical accents seen in far sight lines in the border of the fields – they greeted every walker. Approximately from 1-2 km there were Nigartu, Erslaku, Bandenu, Butleru, Emburgas, Stuburu, Keviesu, Dzirnavnieku, Stalgenes, Osu mills. Particularly pictorial and impressive were the sight lines in which the old park of the estate, mill and river bank were seen. The windmills were built beside the millers' dwelling houses partly preserved thus giving the opportunity to investigate them as well as the old foundations of the windmills. The inner courtyards of the millers' dwelling houses were formed by the house hold buildings, the road, the cart place, the place for unloading grain and flour sacks, the pasturing and watering place for horses. Functionally the windmills were built in places where a larger number of people were expected – at the crossings of roads and near the pub building. As an example Franksesau estate windmill may be mentioned built (in the second half of the 19th century) apposite the estate pub (Osu pub). The pub as well as the windmill were built at the crossing of Pilsrundale and Emburga roads connected with the road to the estate. From the 70-ties of the 19th century till the 30-ties of the 20th century in this place an intensive processing and trade of agricultural production was taking place. After the agrarian land reform in 1922 and the redistribution of estate lands a radial dense network of new farm lands with the location of individual farms near the windmills and road crossings were developed at this place.

Fig. 1. The windmill of the Vircava estate.

A positive thing is that at present no large scale buildings of agricultural production (grain bunkers and drying kilns, production of biogas, store houses of vegetables and technics), wind generations etc.) are built in the historical places mentioned and individual farms which would compete with the locations of historical windmills, millers houses and pub buildings to be restored. Thus it is possible to attach finances for recovering cultural landscape in order to provide for the regeneration of a small and historically bright "open air museum" having the old traditions of rural management. At present a work has begun to study architectonically the cultural environment, thus obtaining important information while working out the territorial planning and attaching it to the development of tourism infrastructure. During the post-war years the old pubs have been rebuilt as dwelling houses and dividing them in separate properties.

The space of horse and sledge stands with a gate is usually enclosed with walls, developing new window. At the pub buildings where there was a horse stand in summer, at present there are flower gardens with the fence. Historically the pub building was built at the roadside where the outer wall was only some metres from the roadside. The facade of the pub road was not grown over with the trees or bushes in order to protect them from the road dust. Quite otherwise the pub building had to be perceived already from afar – a lantern in the corner of the building as well as a candle in the window. The garden and fruit trees were behind the interior courtyard – next to the smithy, cellar, barn, cattle yard. Heavy and steep roofs of tiles or shingled roofs with walls whitewashed with lime and fachwerk ornament in the pediment. Small pane windows board doors and white limed 2-4 chimneys on the roof. Functionally united in the plain landscape not only windmills and pub building, but also church, rectory and pub were built. An example is Salgale church, church pub, graveyard and rectory with the park built together in one place along the right bank of the Lielupe in the distance of 1 km. Such a deposition of the cultural historical functionality in the landscape marked the silhouette characteristic to the circulation of the social life of that time.

Particularly the place mentioned came to life once a week when the team went to the church and the people gathered in the temple, graveyard, pub and in the prayers room in rectory. The pub and the church had no tree overgrowth and the both buildings were perceived already from afar. Thus the park of the rectory was located in the south part in order not to cover up the sight lines from the church located in the northern side of the estate building. The water meadow is situated in the western side of the estate thus uncovering the distant sight lines over the river to the fields. The location of the church with the belfry to the west made it possible to see in the distant sight lines the pictorial landscapes of the Lielupe banks when coming out of the temple. The church pub – 40 metre from the church. All buildings are situated in the highest place of the river in order not to be touched during the spring flood. While estimating the present situation of the historical buildings and landscape it is to come to a conclusion that after the end of the privatization process the consistory of the evangelical Lutheran church has no means to preserve the ruins of the church and carry out the restoration. Gradually the church is being grown over by large trees the root

Fig. 2. The Dandale estate by the river Lielupe.

system and branched of which begin to overrun the brick walls of the building and gradually begin to crumble them. Thus, the near church pub is encircled by a hedge and is separated from the united cultural historical space with a cultivated garden, farm buildings and interior courtyard in which a new – farm dwelling house – meaning is added to the historical building. Historically the church and the courtyard of the pub building was never visually separated.

During the course of time the church and the pub have changed their expressiveness as regards their outside. The majesty and pictorial of the architectural forms of church roof and the belfry are more perceived in the far sight lines in the landscape. Thus, the pub building as regards its facades has obtained an exaggerated luxury which visually mislead as regards the information about the historical origin of the building and the meaning in the rural environment.

After the privatization the clergyman estate has got a new owner who has begun the restoration of the old building by restoring the roof, plank floors, wall paintings, panel doors. In 2010 the wind has destroyed the historical park of the rectory and it is necessary to renew the old plantations and the system of paths connecting the oval form courtyard and the walk paths along the river.

While working at the development possibilities of the tourism infrastructure of the region, the development plans of the rural municipal territories must be looked through once more. A quick project in the building has created a new scale sight lines and cognition in the landscape space that changes are to be carried out in the municipal territorial planning as regards the protection zones around the cultural landscape space (regulations No 474 by the Cabinet of Ministers). For the attachment of the tourism infrastructure it is too little with the study of a separate historical object and the definition of 500 m around it if it is not connected with the context of the historical landscape. The protection zone – particularly in the plain territory – may be 2-3 km long.

Bringing the protection zones of cultural landscape in the territorial planning is difficult because the immovables are registered in the land book in which the protection lines from the neighbouring properties are not mentioned. Therefore the information must be least shown in the tank of planning – architecture for every land plot separately.

Fig. 3. The Bērzukrogs pub.

Fig. 4. The courtyard of the Salgale estate.

The historical building mentioned before and its silhouette on the right bank of the Lielupe formed a united interconnection with the green grass both architecturally and landscape – like. On the opposite bank Islice and Salgale estate were situated as well as Celajkrogs pub with the old lane. Between the both estate – separate rural individual farms in a uniform rhythm with the landscape of the temple.

According to the geomorphologic image the left bank has a characteristic so called steep – bank line which is more expressed than on the right bank. While going by the boat along the river – the right bank with the building belonging to the temple and the common silhouette is more flat as regards the landscape, but the left bank with the individual farms and the locations of the rented estates – with a more expressed slope and the wind broken trees which protected the homes from the wind load. 1 km from the church or the river bank – the windmill is situated as an original signpost – calling the people to the temple from afar.

In the beginning of the 20th century the new road to Mezotne was made as a dam protection to protect the fields from the possible spring flood. It opens far sight points to the opposite landscape of the river bank. Like every town, there is its old town part – with its building height and the architecturally artistic values, as well as the old building and its scale with the old functional meaning characteristic to the cultural historical rural environment.

The Latvian rural historical landscape – as a part of the national identity – as a link with the past providing for carrying the spiritual values from one generation to the other one. While changing the kind of the economical policy and management of the country at present the preservation tendencies of the cultural historical heritage and the identity of green grass have become more strong.

Therefore the direction of the economical development in Latvia, as regards to the cultural historical landscape brings both- some positive and some negative changes. Sometimes the exaggerated democracy and the market infrastructure create a new tendency as regarding the management and market. Taking into consideration these cognitions a more stronger attitude is necessary in the legislation for the possibilities to preserve and renew the cultural landscape space.

CONCLUSIONS

The heritage of culture is formed by all the resources accumulated received in the heritage from the past and is independent from belonging to the property, it is the value of the society. During the last years in Europe the conception of the cultural heritage advances more and more as the principal – the human values. The cultural heritage is not used yet sufficiently as a potential for the long time development and the preservation of the identity of the landscape space during the continuous development of the society and the special environment. Everybody is to take into consideration the common rules of the play which form and maintain the quality of the space. The owners should not obtain the land in a variable cultural historical environment if they do not want to take part in the maintenance and refinement of the cultural landscape by help of their property. The protection zone of the cultural heritage does not belong only to its owner, but to the whole society.

The qualitative historical landscape space is a well – cultivated and restored cultural heritage; the preservation policy is to be considered in the development conception of the rural municipal territories.

The tourism cannot be attached and developed convincingly in the environment where only the inner restoration of rooms in the house or some other historical building is carried out, the decoration of roof and walls is renewed and building the rooms for the needs of a hotel.

Separate building cannot be withdrawn from the common context of the landscape space or the green grass which was taken into consideration during the historical building (relief, sight lines, the bed of the old road etc.). it is not possible to deny that the fragile, architectonically historical landscape space meet with important changes of the property relations in the new socially economical conditions carrying also different interests of the property management which sometimes gets the character of the elemental development in the rural municipal territories.

The processes of every transformation of the cultural landscape are to be specified very carefully estimating them by the specialists of the protection of the monuments of State culture.

REFERENCES

1. **Brūģis D.** *Bornsmindes muiža*. AGB. 1997,7.–24.lpp.
2. **Janelis, I.M.** *Latvijas muižu dārzi un parki*. Neputns. 2010, 22.–29.lpp.
3. **Lancmanis I.** *Svitenes muiža. Bērsteles muiža*. Citrons. 2003,3.–24.lpp.
4. **LMA Mākslas vēstures institūts.** *Senā Jelgava*. Neputns. 2010, 17.–33.lpp.
5. **Strautmanis, I., Jēkobsone, J.** Cilvēka vērtību sistēma. Kultūrvēsturiskās vides nozīme tajā. Kuldīgas vecpilsētas piemērs. *RTU Zinātniskie raksti. Arhitektūra un pilsētplānošana*. Rīga: RTU, 2008, 10.sērija, 2.sējums, 140.–156. lpp.
6. **Teivens A.** *Latvijas lauku krogi un ceļi*. Māksla. 2005, 162.–191.lpp.
7. **Teivens A.** *Latvijas dzirnavas*. Daugava. 1985, 122.–156.lpp.
8. **Dambis J.** Arhitektūras kvalitātes teorija un Rīgas vēsturiskā centra attīstība. *RTU Zinātniskie raksti. Arhitektūra un pilsētplānošana*. Rīga: RTU, 2007, 10.sērija, 1. sējums, 111. lpp.

Aija Ziemeļniece (born in 1955). Bachelor degree in architecture (1979). Master degree in science in pedagogy (1996). PhD degree in architectural science (1999), “Transformation Processes of Zemgale Rural Culture Landscape”.

ARCHITECT, project office “Komunālprojekts” (since 1980, 3 Zemgales Avenue, Jelgava). ASSOCIATED PROFESSOR at the study programme “Landscape Architecture” of Latvia University of Agriculture (LLU, since 2000).

Publications: Lecture conspectus of the course “Landscape Development Problems” (LLU, 1998).

“The Visually Esthetical Quality of Landscape in Zemgale Plain” (RTU, 2009). “Transformation Processes in the Landscape of Cultural Heritage” (Saint-Petersburg, 2010).

Participation in architectural project competitions of state significance and winning the rights to elaborate technical projects: New building of Special Boarding School in Pelči (2001); Reconstruction of Dobele City High School (1997) and renovation of the primary school (2001); Sports hall in Grobiņa (2005); Reconstruction of the hospital “Gintermuiža” in Jelgava; Jelgava School No. 4; Reconstruction proposals of Čakstes Boulevard in Jelgava; Design proposals of St. Trinity church in Jelgava; Building of kindergarten in Jelgava.

Member of Latvian Society of Architects and Latvian Society of Landscape Architects.

CONTACT DATA

Aija Ziemeļniece
Latvia University of Agriculture
Address: Akadēmijas iela 19, Jelgava, LV-3001, Latvia
Phone: +371 29156945
E-mail: aija@k-projekts.lv

Aija Ziemeļniece. Vēsturiskās kultūrainavas identitātes atjaunošana un saglabāšana

Kultūras mantojumu veido uzkrātu resursu kopums, kas saņemts mantojumā no pagātnes, un, kas neatkarīgi no īpašuma piederības, ir vērtība visai sabiedrībai. Pēdējos gados Eiropā kultūras mantojuma jēdziena izpratnē arvien vairāk par galveno tiek izvirzītas cilvēciskās vērtības. Nepārtrauktā sabiedrības un telpiskās vides attīstībā kultūras mantojums ir vēl pietiekami neizmantots kā potenciāls ilgspējīgai attīstībai un ainaviskās telpas identitātes saglabāšanai. Katram ir jāreģinās ar kopējiem spēles noteikumiem, kas veido un uztur telpas kvalitāti. Īpašnieki nedrīkstētu iegādāties zemi vērtīgā kultūrvēsturiskajā vidē, ja ar savu īpašumu tie nevēlas piedalīties kultūrainavas uzturēšanā un bagātināšanā. Kultūras mantojuma aizsargzona nepieder tikai tā īpašniekam, bet visai sabiedrībai.

Līdzīgi kā katrai pilsētai ir sava vecpilsētas daļa – ar savu apbūves augstumu un ēku arhitektoniski mākslinieciskajām vērtībām, tā arī kultūrvēsturiskajai lauku videi ir raksturīga vecā apbūve un tās mērogs ar seno funkcionālo nozīmi, kas skaidri iezīmē nacionālās identitātes īpatnības. Nevar noliegt, ka jaunajos sociāli ekonomiskajos apstākļos trauslā, arhitektoniski vēsturiskā ainavtelpā piedzīvo ievērojamas īpašumu attiecību pārmaiņas, kas nes līdzī ar atšķirīgas īpašumu apsaimniekošanas intereses, kas lauku pašvaldību teritorijās reizēm iegūst stihiskas attīstības raksturu.

Pozitīvi ir atzīstams tas, ka patlaban nevienā no minētajām vēsturiskajām vietām nav izbūvēti lauksaimnieciskās ražošanas lielmēroga būvapjomi (graudu bunkuri un kaltes, biogāzes ražotnes, dārzu un tehnikas noliktavas, vēja ģeneratori utt.), kas konkurētu ar restaurējamo muižu ansambļu vietām. Līdz ar to kultūrainavas atgūšanai ir iespējams piesaistīt investīciju finansējumu, kas nodrošinātu nelielas un vēsturiski spilgtas kultūrainavas atdzimšanu ar senajām lauku saimniekošanas tradīcijām. Patlaban ir aizsākts darbs pie kultūrvēsturiskās vides arhitektoniskās izpētes, kas dod svarīgu informāciju, izstrādājot teritoriālos plānojumus, un saistot to ar tūrisma infrastruktūras attīstību. Aplūkojamā kultūrvēsturiskā teritorija ar esošajām lauksaimniecībā izmantojamām zemēm ir salīdzinoši neliela. Izpētot skatu līniju garumus un aizsargzonas lielumu, ir iespējams distancēt intensīvi izmantojamo agrozemju izvietojumu līdzās vēsturiskajai apbūves telpai.

Айя Зiemeļniece. Регенерация и сохранение идентичности культурно-ландшафтного пространства

Культурное наследие создает объем накопленных ресурсов, полученных в наследство из прошлого, и независимо от принадлежности собственности, ценность культурного наследия принадлежит всему обществу. В последние годы в культурном наследии Европы главную роль всего больше играют человеческие ценности. Культурное наследие непрерывного развития общества и ландшафтной среды до конца еще не использован как потенциал длительного развития и сохранения потенциала идентичности ландшафтного пространства. Каждый должен считаться с условиями игры, которые создают и поддерживают качество пространства. Владельцы не должны приобретать землю, расположенную в культурно-историческом месте, если они не желают своей собственностью принять участие в сохранении и обогащении культурного ландшафта. Защитная зона культурного наследия не принадлежит только его владельцу, а принадлежит всему обществу.

Каждый город имеет свою старинную часть – с ответственной высотой застройки и архитектурно художественные ценности. Также культурно-историческому ландшафту характерна старинная застройка и масштаб с бывшим функциональным назначением. Нельзя отрицать – в новых экономических обстоятельствах –меняя отношения имущества, меняется архитектурно исторический ландшафт. В этом процессе появляются разные интересы управлению имущества, которые резко изменяет ландшафт и ее ценности и появляется развитие бедствии.

Позитивно можно отметить то, что в конкретной территории муниципалитета не построены сельскохозяйственные промышленные здания с огромным масштабом (зернохранилища, зерносушилки, установки биогаза, ветряные генераторы), которые конкурировали с архитектурными памятниками. Благодаря тому возможно привлечение финансирования восстановления культурно-исторического ландшафта, так обеспечивая возрождение небольшой, но архитектурно яркой территории с богатыми традициями хозяйства в поместьях. В настоящее время начата работа архитектурного исследования культурно-исторического пространство. Это информация особенно важная, работая с планом развития территории, а также говоря о развитии инфраструктуры туризма.

Vēsturiskās kultūrainavas identitātes atjaunošana un saglabāšana

Aija Ziemeļniece, Latvijas Lauksaimniecības universitātē

ATSĒGAS VĀRDI: Ainaviskā telpa, kultūrvēsturiskā ainava, restaurācija, skatu līnijas un punkti, tūrisma infrastruktūra.

Latvijas lauku kultūrvēsturiskā ainava – kā nacionālās identitātes daļa, ir saikne ar pagātni, kas nodrošina garīgo vērtību pārnesanu no paaudzes uz paaudzi.

Kā mēroga, tā proporcijas izjūta nosaka cilvēka attieksmi pret vietējām vai reģionālajām izpausmēm mākslā un arhitektūrā. Ir jāsecina, ka ir notikusi urbanizētās vides dehumanizācija. Tā radusies, pārnesot uz lauku kultūrvēsturisko ainavu industriālās celtniecības formas un paņēmienus, kādus parasti izmanto pilsētībūvnieciskajā vides veidošanā, un raksturojams ar lielmēroga formu pielietošanu ražošanas zonās. Svešāda mēroga un proporcijas pārņemšana lauku kultūrainavas aizsardzības zonā, pazemina vēsturiskās ainavas apbūves izteiksmīgumu un telpisko kontekstu. Pamazām tiek zaudēta vēsturiskā *Latvijas lauku ainavtelpa ar tai raksturīgo nacionālo identitāti un intimitāti*, kas spēlē būtisku lomu tūrisma infrastruktūras piesaistei lauku kultūrvidē.

Transformācijas procesu ietekmē savu vēsturiski funkcionālo nozīmi ir zaudējuši gandrīz visi Zemgales reģiona kultūrvēsturiskie objekti.

Kā viens no svarīgākajiem būvapjomiem, kas izzudis līdz ar lauksaimniecības intensifikāciju – ir vecās vējdzirnavas, kas auglīgajās līdzenuma teritorijās bija īpaši lielā skaitā. Piemēram, ceļā uz Pilsrundāli gar Kulpju lēņu muižu aptuveni 35 kv. km platībā atradās 12 vējdzirnavas jeb vidēji – vienas dzirnavas uz 3 kv. km. Šajā pašā platībā tika uzbūvēti 13 krogi, 11 muižas, 5 kapsētas un baznīca. Vecais vēsturiskais ceļš uz Bausku gar Lielupes kreiso krastu ir izzudis, jo to ir izgrauzis pavasaru plūdu laiks un ledus krāvumi gar krastu.

Muižu apbūvei tika izvēlētas stāvākās vietas upes krastos. Piemēram, Tetelmindes un Dandāles muižas viena otrai iepretim – pakalnes vietās ar augstuma atzīmi 7 m.v.j.l. Savukārt, Staļģenes muiža ir aptuveni 5 m.v.j.l., kur palu ūdeņiem un biežajiem ledus gabaliem sasniedzot parku, daudzi no kokiem ir gājuši bojā. Plūdu laiks ir nopostījis arī daļu no muižas saimniecības ēkām, kuras bija celtas no koka konstrukcijām. Bojā ir gājušas arī muižas vējdzirnavas jeb bučenes, kuras bija veidotas kā koka stāvbūve. Vairāk kā desmit vīriem, ņemot talkā varenus baļķus un pieliekot spēku, dzirnavas bija pagriežamas ar spārnēm pret valdošo vēju, kurš līdzenumā pie upes bija īpaši stiprs.

Pilsrundāles ceļa posmā no Frankšesavas (barons fon Franks) muižas līdz Kulpju muižai (lēņu muiža) – 6 km garā ceļa posmā atradās 5 vējdzirnavas, kuru spārnī līdzenuma ainavā bija pamanāmi jau iztālēm. Kā lieli vertikāli akcenti, kas saredzami tālās skatu līnijās tūrumu malā – tās sveicināja ikvienu ceļa gājēju. Aptuveni 1–2 km distancējumā atradās Nīgārtu, Ērslaku, Bandēnu, Butleru, Emburgas, Stuburu, Ņeviešu, Dzirnāvnieku,

Staļģenes, Ošu dzirnavas. Īpaši gleznainas un iespaidīgas bija skatu līnijas, kurās ir pamanāms muižas vecais parks, dzirnavas un upes krasts.

Vējdzirnavas būvēja līdžās melderu mājām, kuras daļēji visas ir saglabājušas, tā dodot iespēju veikt izpēti un veco dzirnavu pamatu atsegšanu. Melderu māju iekšpagalma zonu veidoja saimniecības ēkas, piebraucamais ceļš, pajūgu vieta, graudu un miltu maisu nokraušanas vieta, zirgu dzirdināšana un ganīšana.

Funkcionāli vējdzirnavas tika būvētas tajās vietās, kur bija paredzams lielāks ļaužu skaits – pie ceļu krustojumiem un krogus ēkas tuvumā. Spilgts piemērs minētajam ir Frankšesavas muižas vējdzirnavas, kas tika uzceltas (19.gs.otrā puse) iepretim muižas krogam (Ošu krogs). Gan krogs, gan dzirnavas tika uzbūvētas Pilsrundāles un Emburgas ceļu krustojumā, kuram pieslēdzas ceļš uz muižu. No 19.gs.70.g. līdz 20.gs.30.g. šajā vietā ļoti intensīvi ritēja lauksaimnieciskās produkcijas pārstrāde un tirdzniecība. Pēc agrārās zemes reformas 1922. gadā un muižas zemju pārdales – šajā vietā izveidojās *radiāli blīvs jaunsaimniecības zemju tīkls ar viensētu novietojumu* tuvāk dzirnavām un ceļu krustojumam.

Pozitīvi ir atzīstams tas, ka patlaban nevienā no minētajām vēsturiskajām vietām un lauku viensētām nav izbūvēti lauksaimnieciskās ražošanas lielmēroga būvapjomi (graudu bunkuri un kaltes, biogāzes ražotnes, dārzenu un tehnikas noliktavas, vēja ģeneratori utt.), kas konkurētu ar atjaunojamo vēsturisko vējdzirnavu, melderu māju un krogus ēku vietām. Līdz ar to kultūrainavas atgūšanai ir iespējams piesaistīt finansējumu, kas nodrošinātu neliela un *vēsturiski spilgta „brīvdabas muzeja” atdzimšanu* ar senajām lauku saimniekošanas tradīcijām. Patlaban ir aizsākts darbs pie kultūrvēsturiskās vides arhitektoniskās izpētes, kas dod svarīgu informāciju, izstrādājot teritoriālo plānojumu, un saistot to ar tūrisma infrastruktūras attīstību.

Pēckara gados vecie krogi ir pārbūvēti kā dzīvojamās ēkas, sadalot tās atsevišķos īpašumos. Zirgu un ragavu novietnes telpa ar vārtiem visbiežāk ir aizmūrēta, izveidojot jaunas logailas. Pie krogus ēkām, kur atradās vasarā zirgu novietne, patlaban ir grezni puķu dārzi ar žogu. Vēsturiski krogus ēku būvēja pašā ceļmalā, kur ārsiena bija tikai pāris metrus no ceļa malas. Krogus ceļa fasāde netika aizaudzēta ar kokiem vai krūmiem, lai pasargātos no ceļa putekļiem. Gluži otrādi – krogus ēkai bija jābūt pamanāmai jau iztālēm – gan vējlukturis ēkas stūrī, gan ar sveces gaisma logā. Dārzs un augļu koki atradās aiz iekšpagalma – līdžās smēdei, pagrabam, klētij, laidaram. Smagnēji un stāvi māla kārniņu vai koka lubu jumti ar kaļķu balsinātām sienām un pildrēģa rakstu zelminī. Sīkrūtoti logi, dēļu šūtas durvis un balti kaļķoti 2–4 skursteņi virs jumta.

Funkcionāli vienoti līdzenuma ainavā tika būvētas ne vien vējdzirnavas un krogus ēka, bet arī dievnams, mācītājmuiža un krogs.

Spilgts piemērs ir vienvietus gar Lielupes labo krastu kilometra garumā uzbūvētā Salgales baznīca, baznīcas krogs, kapsēta un mācītājmuiža ar parku.

Šāds kultūrvēsturiskās funkcionalitātes uzslāpojums *ainavā iezīmēja siluetu*, kas spilgti raksturoja tā laika sadzīvisko apriti.

Īpaši minētā vieta atdzīvojās reizi nedēļā, kad pajūgu rindas devās uz dievnamu un ļaudis pulcējās baznīcā, kapu svētkos, krogū un lūgšanu telpā mācītājmuižas ēkā.

Krogs un baznīca bija bez koku apauguma un abas ēkas bija pamanāmas jau iztālēm. Savukārt, mācītājmuižas parks atradās dienvidu daļā, lai neaizsegtu skatu līnijas no baznīcas, kas izvietojās muižas apbūves ziemeļu pusē. Palienu plava atrodas muižas rietumu pusē, tā atsedzot tālas skatu līnijas pāri upei uz tīrumiem. Baznīcas novietne ar zvanu torni uz rietumiem, deva iespēju, iznākot no dievnama – ieraudzīt tālās skatu līnijās gleznainas Lielupes krastu ainavas. Baznīckrogs – 40 m attālumā no dievnama. Visas ēkas novietotas upes augstākā vietā, lai tās neskartu pavasara plūdi.

Izvērtējot patreizējo vēsturisko ēku un ainavas situāciju ir jāsecina, ka pēc privatizācijas procesa pabeigšanas evaņģēliski luteriskās baznīcas konsistorijai nav līdzekļu, lai dievnama drupas iekonservētu un veiktu restaurāciju. Baznīcu pamazām sāk nomākt liela auguma pašizsējas koki, kuru sakņu sistēma un zarotne sāk pārņemt ēkas mūrus un tos palēnām drupināt.

Savukārt, līdzās esošais baznīckrogs ir apjots ar dzīvžogu un tas ir atdalīts no vienotās kultūrvēsturiskās telpas ar iekoptu daiļdārzu, saimniecības ēkām un iekšpagalmu, kur vēsturiskajam būvapjomam ir ienesta jauna – lauku dzīvojamās mājas nozīme. Vēsturiski nekad vizuāli nav nošķirts dievnams un krogus ēkas pagalms.

Laika ritējumā baznīca un krogs ir ārēji mainījuši savu izteiksmīgumu. Baznīcas jumta un zvanu torņa arhitektonisko formu majestātiskums un gleznieciskums ainavā tālās skatu līnijās vairs nav pamanāms. Savukārt, krogus ēka fasādēs ir ieguvusi vizuāli pārspīlētu greznību, kas informatīvi maldina par ēkas vēsturisko izcelsmi un nozīmi lauku vidē.

Mācītājmuiža pēc privatizācijas ir ieguvusi jaunu īpašnieku, kas rūpīgi ir aizsācis vecās ēkas restaurāciju, atjaunojot jumtu, dēļu grīdas, sienu apgleznojumus, pildīnu durvis.

Pēc vējgāzēm 2010. gadā ir izpostīts vēsturiskais mācītājmuižas parks, kuram ir nepieciešams atjaunot vecos stādījumus un celiņu sistēmu, kas sasaistīja ar ovālas formas iekšpagalmu un pastaigu celiņiem gar upi.

Strādājot pie novada tūrisma infrastruktūras attīstības iespējām, vēlreiz rūpīgi ir *jāpārskata lauku pašvaldību teritoriju attīstības plāni*.

Ātra projektu iestrāde būvniecībā ir radījusi ainaviskajā telpā jaunu mērogu, skatu līnijas un atziņu, ka pašvaldību teritoriālajā plānojumā ir jāveic grozījumi, kas ir attiecināmi uz aizsargjoslām ap kultūrainavisko telpu (MK noteikumi Nr 474). Tūrisma infrastruktūras piesaistei ir par maz ar atsevišķa vēsturiskā objekta izpēti un 500 m aizsargzonsas definīciju ap to, kas tiek atrauts no vēsturiskās ainavas konteksta. Aizsargzona – īpaši līdzenuma teritorijā – var sasniegt 2–3 km garu aizsargjoslu.

Kultūrainavu aizsargzonsu ienešana teritoriālajā plānojumā apgrūtina tas, ka nekustamie īpašumi ir ieregistrēti zemesgrāmatā, kurā nav minētas aizsarglīnijas no blakus esošajiem īpašumiem.

Tāpēc informācija ir vismaz jāatspoguļojas plānošanas – arhitektūras uzdevumā katram zemes gabalam atsevišķi.

Iepriekš minētā vēsturiskā apbūve un tās siluets Lielupes labajā krastā – ainaviski un arhitektoniski veidoja vienotu kopsaskaņu ar dabas pamatni. Pretējā krastā atradās Īslīces un Salgales muižas, kā arī Cēlājkrogs ar veco aleju. Starp abām muižām – atsevišķas lauku viensētas, kas vienādā ritmā sakārtotas iepretim dievnama ainavai.

Pēc ģeomorfoloģiskā veidola upes kreisajam krastam ir raksturīga t.s. stāvkrasta līnija, kas ir izteiktāka nekā labajam krastam. Pārvietojoties ar laivu pa upi – labais krasts ar dievnamam piederošo apbūvi un kopējo siluetu ir ainaviski līdzienāks, bet kreisais krasts ar viensētām un lēņu muižu vietām – ar izteiktāku nogāzi un koku apaugumu jeb vējlauzēm, kas pasargāja mājvietas no vēju slodzes.

Kilometra attālumā no baznīcas – upes krastā – izvietojas vējdzirnavas – kā savdabīgs ceļa rādītājs – jau iztālēm aicinot ļaudis uz dievnamu.

20. gs. sākumā izbūvētais jaunais ceļš uz Mežotni ir veidots kā dambis, kas pasargā no iespējamajiem pavasara plūdiem tīrumus. Tas paver tālus skatu punktus uz pretējo upes krasta ainavu.

Līdzīgi kā katrai pilsētai ir sava vecpilsētas daļa – ar savu apbūves augstumu un ēku arhitektoniski mākslinieciskajām vērtībām, tā arī *kultūrvēsturiskajai lauku videi ir raksturīga vecā apbūve un tās mērogs ar seno funkcionālo nozīmi*.

Latvijas lauku kultūrvēsturiskā ainava – kā nacionālās identitātes daļa, ir saikne ar pagātni, kas nodrošina garīgo vērtību pārnesšanu no paaudzes uz paaudzi.

Mainoties mūsdienās valsts ekonomikas politikai un saimniekošanas veidam, pieaug daudz spēcīgāk kultūrvēsturiskā mantojuma un dabas pamatnes identitātes saglabāšanas tendences. Līdz ar to ekonomikas attīstības virziens Latvijā – attiecībā uz kultūrvēsturisko ainavu – nes līdzī gan pozitīvas, gan negatīvas izmaiņas.

Reizēm pārspīlētā demokrātija un brīvā tirgus infrastruktūra rada jaunu virzību gan apsaimniekošanas, gan tirgus izpratnes jautājumos. Savukārt, pamatojoties uz šīm atziņām, ir vajadzīga daudz stingrāka nostāja likumdošanā par kultūrainaviskās telpas saglabāšanas un atjaunošanas iespējām.

SECINAJUMI

Kultūras mantojumu veido uzkrātu resursu kopums, kas saņemts mantojumā no pagātnes, un, kas neatkarīgi no īpašuma piederības, ir vērtība visai sabiedrībai. Pēdējos gados Eiropā kultūras mantojuma jēdziena izpratnē arvien vairāk par galveno tiek izvirzīta cilvēciskās vērtības. Nepārtrauktā sabiedrības un telpiskās vides attīstībā kultūras mantojums ir vēl pietiekami neizmantots kā potenciāls ilgspejīgai attīstībai un ainaviskās telpas identitātes saglabāšanai. Katram ir jāreķinās ar kopējiem spēles noteikumiem, kas veido un uztur telpas kvalitāti. Īpašnieki nedrīkstētu iegādāties zemi vērtīgā kultūrvēsturiskajā vidē, ja ar savu īpašumu tie nevēlas piedalīties kultūrainavas uzturēšana un bagātināšanā. Kultūras mantojuma aizsargzona nepieder tikai tā īpašniekam, bet visai sabiedrībai. Kvalitatīva vēsturiskā ainavtelpa ir labi kopts un restaurēts kultūras mantojums, kura saglabāšanas politika ir jāievērtē lauku pašvaldību teritoriju attīstības koncepcijā.

Tūrisma nevar pārlicinoši piesaistīt un attīstīt vidē, kurā ir veikta vienīgi muižas kungu mājas vai kādas citas vēsturiskās ēkas telpu iekšējā restaurācija, atjaunots jumts un sienu apdare, un izbūvējot telpas viesnīcas vajadzībām. Atsevišķu būvobjektu nevar atraut no kopējā ainavtelpas jeb dabas pamatnes konteksta, kas tika ievērtēts vēsturiskās apbūves laikā (reljefs, skatu līnijas, vecā ceļa gultne utt.).

Nevar noliegt, ka jaunajos sociāli ekonomiskajos apstākļos trauslā, arhitektoniski vēsturiskā ainavtelpa piedzīvo ievērojamas īpašumu attiecību pārmaiņas, kas nes līdzi arī atšķirīgas īpašuma apsaimniekošanas intereses, kas lauku pašvaldību teritorijās reizēm iegūst stihiskas attīstības raksturu.

Ļoti rūpīgi ir jādetalizē katras kultūrainavas transformācijas procesus, tos izvērtējot Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas speciālistiem.

ATTĒLI

1. att. Vircavas muižas vējdzirnavas (autora foto, 2011).
2. att. Dandāles muiža Lielupes kreisajā krastā (Rundāles pils muzeja arhīvs).
3. att. Bērzukrogs (Franksesavas muižas īpašums, autora foto, 2011).
4. att. Salgales muižas parādes pagalma zona (autora foto, 2009).

ĪZMANTOTIE AVOTI

1. **Brūģis D.** *Bornsmīndes muiža*. AGB. 1997,7.–24.lpp.
2. **Janelis, I.M.** *Latvijas muižu dārzi un parki*. Neputns. 2010, 22.–29.lpp.
3. **Lancmanis I.** *Svītenes muiža. Bērsteles muiža*. Citrons. 2003,3.–24.lpp.
4. **LMA Mākslas vēstures institūts.** *Senā Jelgava*. Neputns.2010, 17.–33.lpp.
5. **Strautmanis, I., Jēkobsone, J.** Cilvēka vērtību sistēma. Kultūrvēsturiskās vides nozīme tajā. Kuldīgas vecpilsētas piemērs. *RTU Zinātniskie raksti. Arhitektūra un pilsētplānošana*. Rīga: RTU, 2008, 10.sērija, 2.sējums, 140.–156. lpp.
6. **Teivens A.** *Latvijas lauku krogi un ceļi*. Māksla. 2005, 162.–191.lpp.
7. **Teivens A.** *Latvijas dzirnavas*. Daugava.1985, 122.–156.lpp.
8. **Dambis J.** Arhitektūras kvalitātes teorija un Rīgas vēsturiskā centra attīstība. *RTU Zinātniskie raksti. Arhitektūra un pilsētplānošana*. Rīga: RTU, 2007, 10.sērija, 1. sējums, 111. lpp.